

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-81-12>

УДК 336.5

ДЕРЖАВНА ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРІОРИТЕТИ МОДЕРНІЗАЦІЇ

STATE FINANCIAL POLICY AS AN INSTRUMENT FOR ENSURING THE SOCIAL DEVELOPMENT OF UKRAINE: CHALLENGES, TRENDS AND PRIORITIES OF MODERNIZATION

Сидор Ірина Петрівнакандидат економічних наук, доцент,
Західноукраїнський національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4410-7083>**Федак Юрій Степанович**аспірант,
Західноукраїнський національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-0843-1429>**Білик Валентин Тарасович**аспірант,
Західноукраїнський національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9941-6127>**Sydor Iryna, Fedak Yurii, Bilyk Valentyn**

West Ukrainian National University

У статті аналізується трансформація державної фінансової політики України у забезпеченні соціального розвитку в умовах війни. Розкрито зміну обсягів і структури соціальних видатків у 2018–2024 рр. та чинники зміни бюджетних пріоритетів. Показано, що частка соціальних видатків зменшилася через різке зростання оборонних та безпекових потреб, відновлення інфраструктури й обслуговування боргу. Найшвидше зростають видатки на соціальний захист, зумовлені підтримкою ВПО, ветеранів, сімей військових та індексацією стандартів. Інвестиції в освіту й охорону здоров'я відстають від потреб, що стримує модернізацію соціальної інфраструктури. Визначено обмеження соціально орієнтованої фінансової політики: низька довіра до інституцій, тінізація доходів, слабка адресність програм і залежність від зовнішнього фінансування. Підкреслено необхідність посилення адресності підтримки, цифровізації послуг, інвестицій у людський розвиток та узгодження соціальних і оборонних пріоритетів.

Ключові слова: державна фінансова політика, соціальний розвиток, публічні фінанси, зведений бюджет, бюджетні інвестиції, цифровізація послуг, людський капітал.

The article examines the transformation of Ukraine's public financial policy in the context of ensuring social development under wartime and post-war challenges. It reveals the evolution of the scale and structure of social expenditures of the consolidated budget in 2018–2024, characterizes the main trends, and identifies the factors determining the shifts in the state's social policy priorities. The analysis shows that despite the nominal growth of social expenditures, their share in the budget structure has significantly decreased due to the sharp expansion of defense needs, the substantial increase in security-related spending, the restoration of critical infrastructure, and the servicing of public debt. It is substantiated that the most dynamic growth is observed in expenditures on social protection and social security, which is linked to supporting internally displaced persons, veterans, families of military personnel, households that have lost sources of income, as well as to the indexation of social standards in response to high inflationary and socio-economic risks. At the same time, investment expenditures on education and healthcare demonstrate uneven dynamics and continue to lag behind the real needs of these sectors, slowing

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

the modernization of social infrastructure, deepening regional disparities, and limiting opportunities for human capital development. The study identifies key structural and institutional constraints hindering socially oriented financial policy, including low trust in state institutions, a high level of income shadowing, insufficient targeting of certain programs, weak performance monitoring, and dependence of the social sphere on external financing under wartime conditions. It is emphasized that overcoming these challenges requires strengthening the targeting and fairness of social support, expanding the digitalization of social services, shifting towards a model of investment in human development, aligning social and defense priorities, and integrating behavioral economics approaches to enhance the efficiency of public spending. The article provides a comprehensive vision for renewing public financial policy as a key instrument for strengthening social resilience, promoting sustainable development, and shaping a capable social state in Ukraine in the long-term perspective.

Keywords: public financial policy, social development, public finance, consolidated budget, budgetary investments, digitalization of services, human capital.

Постановка проблеми. Становлення соціально орієнтованої державної фінансової політики є ключовою передумовою забезпечення сталого та інклюзивного розвитку України, особливо в умовах воєнних і післявоєнних трансформацій. Різке зростання соціальних потреб, міграційні процеси, зростання рівня бідності, поглиблення регіональних диспропорцій і посилення соціальних ризиків актуалізують необхідність модернізації інструментів мобілізації, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів. Війна суттєво обмежила бюджетні ресурси держави, водночас посиливши потребу в адресних соціальних програмах, реабілітаційних послугах, підтримці сімей, ветеранів, внутрішньо переміщених осіб та відновленні людського потенціалу.

Державна фінансова політика у системі забезпечення соціального розвитку України розглядається як цілеспрямована діяльність держави щодо формування, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів з метою підвищення рівня і якості життя населення, розширення доступу до базових соціальних благ, зменшення нерівності та забезпечення соціальної стабільності. Її зміст виходить за межі суто фіскальних рішень і включає побудову такої архітектури доходів і видатків бюджету, податкових і трансфертних механізмів, яка стимулює розвиток людського потенціалу, інклюзивне зростання та соціальну згуртованість. Актуальність дослідження цієї проблематики зумовлена потребою оцінити ефективність фінансових рішень держави у соціальній сфері, виявити ключові виклики та визначити пріоритети модернізації фінансової політики для зміцнення соціальної стійкості суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження Ю. Лупенка та співавторів показують, що «формування соціальних видатків у воєнний період супроводжується перерозподілом витрат у бік найбільш вразливих груп, посиленням ролі трансфертів і субсидій,

але одночасно – скороченням інвестиційної складової соціальних програм (освіта, охорона здоров'я, житлово-комунальна інфраструктура)» [16]. Емпіричний аналіз публічних видатків у кризові періоди для розвинених країн та України (І. Сторонянська та ін.) підтверджує, що шоки (пандемія, війна) змінюють не лише рівень, а й структуру видатків: зростають оборонні та соціальні трансфертні витрати, тоді як капітальні вкладення й довгострокові програми людського розвитку часто «витісняються» [8].

Окремий блок сучасних досліджень в Україні присвячений аналізу того, що саме держава фінансує як «соціальні видатки» і наскільки це відповідає цілям розвитку. Аналітика VoxUkraine та KSE показує, що у першій половині 2023 р. значну частку соціальних витрат становили пенсійні виплати, допомога ВПО, субсидії на ЖКП, тоді як фінансування послуг, пов'язаних із розвитком людського капіталу (освіта, охорона здоров'я, активні програми зайнятості), відставало від потреб [22]. Дослідження Н. Сивульської та А. Славкової підкреслюють довгострокову тенденцію до домінування статей соціального захисту та соціального забезпечення у структурі соціальних видатків (до 50 %), що з одного боку відповідає завданню підтримки вразливих груп, а з іншого – обмежує ресурс для більш «проактивних» інвестиційних видатків [18].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У дослідженні державної соціальної політики України залишаються низка невирішених аспектів, які потребують подальшого наукового опрацювання. Насамперед, недостатньо вивченими є питання ефективності та результативності соціальних програм у довгостроковій перспективі, зокрема їхній реальний вплив на зменшення бідності та нерівності; механізми адресності та таргетування соціальної підтримки, особливо в умовах високого навантаження на

бюджет країни. Недостатньо розкритими є інституційні чинники, що визначають сприйняття соціальної політики громадянами, рівень довіри до держави та мотивацію до легальної зайнятості.

Формулювання цілей статті (постановка завдання) полягає у комплексному дослідженні ролі державної фінансової політики у забезпеченні соціального розвитку України, аналіз її сучасних тенденцій, інституційних обмежень та окреслення стратегічних напрямів модернізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державна фінансова політика у системі забезпечення соціального розвитку України в сучасних дослідженнях як цілісна стратегія управління фінансовими потоками держави, спрямована на створення умов для зростання людського капіталу, зменшення соціально-економічної нерівності та зміцнення соціальної стійкості суспільства. Зокрема, І. Чугунов підкреслює, що «йдеться про формування такої бюджетної і фінансової архітектури, яка поєднує фіскальну, соціальну та інвестиційну функції держави й орієнтується на довгостроковий суспільний розвиток, а не лише на покриття поточних видатків» [24]. У продовження цієї логіки С. Качула розглядає державну фінансову політику соціального розвитку як «сукупність фінансових інструментів (податки, трансферти, соціальні фонди, державні гарантії, програми співфінансування), які мають бути інтегрованими у єдиний механізм забезпечення якості життя населення та підвищення соціальної справедливості» [14].

З позицій новітніх досліджень державна фінансова політика, орієнтована на соціальний розвиток, розглядається як ядро сучасної моделі «соціальної держави», де соціальні видатки трактуються не як пасивне споживання, а як інвестиції в людський розвиток і майбутнє економічне зростання [19]. Аналітика ОЕСР (Society at a Glance 2024) показує, що не лише обсяг, а й структура соціальних видатків (освіта, охорона здоров'я, соціальний захист, активна політика зайнятості) суттєво впливають на нерівність, бідність та соціальну мобільність [7].

Нові емпіричні роботи щодо складу соціальних видатків і моделей добробуту (Р. Васао, М. Santos та ін.) доводять, що певні компоненти соціальних витрат (наприклад, освіта й активні програми на ринку праці) мають сильніший ефект на рівень життя та інклюзивне зростання, ніж суто трансфертні виплати [1].

Схожі результати демонструють дослідження впливу фіскальних інструментів на індекс людського розвитку, де підкреслюється, що «стійкий прогрес можливий лише за умови узгодженості податкової політики, структури видатків і інвестиційної стратегії держави» [5].

Міжнародні фінансові організації за останні роки також суттєво оновили підходи до оцінки «соціально орієнтованої» фінансової політики. Нова стратегія МВФ щодо соціальних видатків наголошує, що «соціальні програми стають макрокритичними – вони впливають не лише на добробут населення, а й на стійкість фіскальної системи, політичну стабільність і довіру до публічних інститутів» [4]. В оновлених рекомендаціях МВФ 2024 р. акцентована увага на необхідності довгострокових оцінок стійкості пенсійних і соціальних систем, збалансуванні адекватності соціальних гарантій та боргової стійкості, а також на важливості адресності й ефективності витрат [3]. У цьому контексті державна фінансова політика соціального розвитку розглядається як баланс трьох вимірів: адекватність через достатність соціальних видатків держави покривати усі потреби громадян соціального характеру, ефективність шляхом виміру досягнення цілей і завдань соціальної політики держави, їх результативність і цільових характер та бюджетна можливість – у частині спроможності фінансування соціального розвитку держави без залучення надмірного боргового навантаження.

Для України ця концепція доповнюється унікальним контекстом війни та масштабних шоків. Вітчизняні дослідження підкреслюють, що «державна фінансова політика у соціальній сфері формується під впливом поєднання хронічних структурних проблем і нових кризових викликів» [20]. До перших належать вузька та нерівномірна податкова база, високий рівень тінізації доходів, регіональні диспропорції у розвитку, демографічне старіння та трудова міграція, які ще до війни обмежували ресурсні можливості соціальної держави. До других – повномасштабна агресія, руйнування інфраструктури, різке зростання оборонних видатків, масове внутрішнє переміщення населення, мільйони біженців, зростання потреб у соціальному захисті, реабілітації ветеранів та підтримці домогосподарств, що втратили джерела доходів.

Оцінки Світового банку та Уряду України свідчать, що потреби на відновлення й реконструкцію на найближче десятиліття сягають сотень мільярдів доларів, при цьому значна

частина цих ресурсів має бути спрямована саме на відновлення соціальної інфраструктури й послуг [10]. У таких умовах державна фінансова політика стає ключовим механізмом балансування між оборонними потребами, підтримкою макрофінансової стабільності та збереженням/підвищенням рівня соціального захисту.

Дискусійним у науковій літературі є питання віднесення видатків різного функціонального призначення до соціальних видатків. Так, ряд науковців до видатків соціального характеру відносять окрім видатків на соціальний захист, соціальне забезпечення, освіту, охорону здоров'я та духовний і фізичний розвиток, також видатки на житлово-комунальне господарство (ЖКГ) [18] та охорону навколишнього природного середовища [16]. Вважаємо, що такі видатки не можуть бути безпосередньо ототожнені з соціальними, оскільки вони мають інший економічний зміст, спрямованість та механізм впливу на добробут населення. Так, за рахунок бюджетних коштів держава компенсує вартість послуг ЖКГ у вигляді субсидій, однак сама по собі діяльність у сфері житлово-комунального господарства не є соціальною послугою у вузькому значенні цього поняття. Вона пов'язана насамперед з утриманням інфраструктури, наданням комунальних послуг, забезпеченням енергетичної та комунальної безпеки, тобто з функціонуванням базових інженерних систем, а не з цільовою підтримкою вразливих груп населення. Соціальний ефект у цьому випадку має опосередкований характер, проявляючись виключно через інструмент субсидій,

тоді як основний зміст видатків на ЖКГ залишається інфраструктурним і економічним, а не соціальним.

Аналогічна логіка застосовується і до видатків на охорону навколишнього природного середовища. Незважаючи на те, що якість довкілля впливає на здоров'я та рівень життя населення, ці видатки за своєю економічною природою є екологічними та природоохоронними, мають довгостроковий суспільний ефект і спрямовані на збереження екосистем, ресурсів та екологічної рівноваги. Тому їх віднесення до соціальних є методологічно некоректним, адже вони не забезпечують безпосереднього, адресного та поточного соціального захисту громадян, не входять до системи надання соціальних послуг і не є складовою інституційної соціальної підтримки.

Таким чином, до складу соціальних видатків, на нашу думку, доцільно включати лише ті бюджетні асигнування, які забезпечують прямий соціальний ефект, спрямований на задоволення базових соціальних прав та потреб громадян, підтримку вразливих груп та розвиток людського капіталу, тоді як видатки на ЖКГ та природоохоронні заходи мають розглядатися як самостійні функціональні напрями бюджетної політики з власними цілями, інструментами та критеріями ефективності.

Дані таблиці 1 свідчать про суттєву трансформацію структури соціальних видатків зведеного бюджету України у 2018–2024 рр., де основним трендом стало різке зниження частки соціальних видатків у загальній струк-

Таблиця 1

**Динаміка видатків соціального призначення зведеного бюджету України
у 2018-2024 рр., млрд. грн.**

Показники	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Видатки зведеного бюджету, всього, з них:	1250,2	1370,1	1595,3	1844,4	3043,5	4400,9	4079,1
Соціальні видатки, в тому числі:	664,1	720,5	806,5	927,2	994,8	1078,6	1154,4
охорона здоров'я	115,8	128,4	175,8	203,6	215,3	217,4	238,6
духовний і фізичний розвиток	28,9	31,6	31,7	43,4	33,6	38,5	45,5
освіта	210,0	238,7	252,3	312,9	290,7	308,6	348,4
соціальний захист і соціальне забезпечення	309,4	321,8	346,7	367,3	455,2	514,1	521,9
частка соціальних видатків у структурі видатків зведеного бюджету, %	51,1	52,6	50,6	50,3	32,7	24,5	28,3

Джерело: сформовано авторами на основі [12]

турі бюджету після початку повномасштабної війни, незважаючи на номінальне зростання їх абсолютних обсягів.

У 2018–2021 рр. соціальні видатки стабільно зростали як у сумарному вимірі (з 664,1 млрд. грн. до 927,2 млрд. грн.), так і за структурою, утримуючи приблизно половину всіх видатків бюджету (50–52 %). У цей період збільшення фінансування охорони здоров'я, освіти та соціального захисту було зумовлено підвищенням соціальних стандартів, реформами у сфері медицини, запуском механізму медичної гарантії, збільшенням освітньої субвенції, індексацією пенсій та іншими довгостроковими соціальними зобов'язаннями держави.

Ситуація кардинально змінюється у 2022 р. Видатки зведеного бюджету зростають майже вдвічі з 1844,4 млрд. грн. до 3043,5 млрд. грн., проте частка соціальних видатків складає 32,7 %. Відтак, приріст видатків зведеного бюджету зумовлений різким збільшенням оборонних, безпекових і антикризових витрат, тоді як соціальні видатки зростали значно повільніше (лише на 67,6 млрд. грн. порівняно з попереднім роком). Драйверами зростання соціальних витрат у 2022 р. стали підвищення фінансування соціального захисту і соціального забезпечення (з 367,3 до 455,2 млрд. грн.), зумовлене підтримкою внутрішньо переміщених осіб, збільшенням виплат вразливим категоріям, індексацією пенсій в умовах високої інфляції та додатковими компенсаційними заходами. У цей же час відбулося скорочення або стримування зростання інвестиційних соціальних напрямів, а саме видатки на освіту зменшилися з 312,9 до 290,7 млрд. грн., що пов'язано з закриттям значної кількості навчальних закладів, переходом на дистанційну форму та призупиненням багатьох капітальних інвестицій. Видатки на охорону здоров'я зростали не суттєво (до 215,3 млрд. грн.), що також пов'язано з перенаправленням фінансових ресурсів на оборону та у безпековий сектор.

У 2023 р. попри зростання видатків зведеного бюджету до 4400,9 млрд. грн., частка соціальних видатків знизилася до рівня – 24,5 %. Попри номінальне зростання соціальних видатків до 1078,6 млрд. грн., відносно скорочення було наслідком пріоритетності фінансування оборонних потреб, обслуговування боргу, відновлення критичної інфраструктури та реалізації антикризових заходів. Структурно у 2023 р. відбулося подальше посилення видатків на соціальний захист і

соціальне забезпечення (514,1 млрд. грн.), що свідчить про триваючий тиск на систему соціальної підтримки через зростання кількості ВПО, ветеранів, сімей військовослужбовців та домогосподарств, що втратили доходи. Водночас видатки на освіту та охорону здоров'я зростали помірно, не компенсуючи втрати попередніх років у реальному вимірі, а капітальні інвестиції в цих сферах залишалися обмеженими. У 2024 р. ситуація частково стабілізувалася, при зменшенні загальних видатків до 4079,1 млрд. грн. соціальні видатки продовжили зростати до 1154,4 млрд. грн., що сприяло зростанню їх частки до 28,3 %.

Водночас внаслідок війни змінюються джерела фінансування соціально орієнтованої політики. Значна частина соціальних програм, у тому числі виплата пенсій, підтримка вразливих категорій, базові послуги у сфері освіти та охорони здоров'я, нині фінансується за рахунок зовнішньої допомоги: грантів, пільгових кредитів, гарантій від партнерів, які активізуються через проєкти Світового банку (PEACE in Ukraine та інші) та двосторонніх донорів. За даними МВФ і Міністерства фінансів, саме зовнішнє фінансування дає змогу закривати значну частину дефіциту бюджету і підтримувати соціальні видатки на прийнятному рівні, попри різке зростання оборонних потреб. Це ще більше підвищує вимоги до ефективності, прозорості й результативності державної фінансової політики в соціальній сфері, оскільки від якості використання цих ресурсів залежить не лише внутрішня соціальна стабільність, а й довіра міжнародних партнерів.

Формування ефективної державної фінансової політики у сфері соціального розвитку в Україні відбувається в умовах різко обмеженого бюджетного ресурсу, суттєвого дисбалансу структури видатків та глибоких інституційних викликів. Після початку повномасштабної агресії різко зросла частка оборонних та безпекових видатків. За оцінками аналітичного центру CES, у 2023 р. на війну було спрямовано близько 37,5 % ВВП, а у 2024 р. – 36,4 % ВВП [16], що є безпрецедентним рівнем для сучасних європейських економік.

Окремі оцінки НІСД та експертних середовищ свідчать, що у 2024 р. загальні видатки на сектор безпеки й оборони сягали близько 39,2 % ВВП, тоді як бюджетний дефіцит у середньостроковій перспективі прогнозується на рівні близько 17,9 % ВВП у 2025 р. [13], що зумовлює критичну залежність України від

зовнішнього фінансування та звужує можливості збільшення внутрішньо профінансованих соціальних програм. Паралельно стрімко зростає боргове навантаження. У 2024 р. обсяг державного та гарантованого державою боргу наблизився до 7 трлн. грн., що відповідає приблизно 90,4 % ВВП, тоді як МВФ прогнозує подальше збільшення показника до близько 110 % ВВП у 2025 р. [11]. Такий стан справ передбачає, що значна частина майбутніх бюджетних ресурсів буде спрямовуватися на обслуговування боргу, звужуючи можливості довгострокових соціальних інвестицій, а дискусія щодо пріоритетів між обороною, соціальними програмами та обслуговуванням боргу набуває не лише економічного, а й політико-суспільного виміру.

Додатковим чинником тиску на бюджет держави виступають потреби повоєнного відновлення. За оцінками Світового банку, зафіксованими в оновленій Rapid Damage and Needs Assessment [9], обсяг потреб на відновлення інфраструктури, житла, соціального сектору та економіки в цілому вимірюється сотнями мільярдів доларів США, і значна частина цих потреб припадає саме на соціальну інфраструктуру та послуги. У таких умовах держава вимушена постійно балансувати між завданнями макрофінансової стабільності, вимогами програм МВФ та донорів, високими оборонними потребами та суспільним запитом на збереження базових соціальних стандартів, що часто призводить до відтермінування глибоких структурних реформ у соціальній сфері та домінування короткострокових, першочергових рішень.

Не менш серйозним викликом є неефективна та дедалі більш деформована структура соціальних видатків. За оцінками українських експертів, частка видатків консолідованого бюджету на розвиток людського капіталу та соціальний захист (освіта, охорона здоров'я, соціальний захист і соціальне забезпечення) у 2021 р. становила близько 17 % ВВП, у 2022 р. зросла до приблизно 19 % ВВП, але вже станом на січень–вересень 2025 р. скоротилася до 12,6 % ВВП на тлі вибухового зростання військових витрат [15]. Зазначене відображає, що на фоні загального збільшення обсягу видатків зведеного бюджету частка фінансових ресурсів, які спрямовані безпосередньо на освіту, охорону здоров'я, соціальні послуги й програми людського розвитку, зменшується, при зростанні питомої ваги трансфертів споживчого характеру та витрат на підтримання базової інфраструктури.

У структурі соціальних видатків домінують пенсійні виплати, допомога ВПО, субсидії та адресна підтримка домогосподарств, тоді як фінансування модернізації освітньої та медичної інфраструктури, розвиток превентивних програм у сфері охорони здоров'я, розбудова системи реабілітації ветеранів і довгострокових програм активної політики зайнятості часто відсуваються на другий план.

Погіршує ситуацію той факт, що значна частина навіть формально «соціальних» витрат спрямується на утримання застарілих інституційних систем, приміщень і мереж, а не на якість і доступність послуг для конкретних груп населення. При цьому низка програм зберігає елементи універсальності та недостатню адресність, що знижує їх реальний вплив на бідність та нерівність і створює ефекти «розпорошення» обмежених ресурсів. Соціальні наслідки такої конфігурації фінансової політики посилюються різким зростанням бідності й нерівності. За оцінками Світового банку на основі панельного опитування «Listening to Ukraine» [6] у 2024 р. рівень бідності (за національною методологією) оцінено на рівні близько 37 % населення, тоді як ще у 2021 р. він був істотно нижчим. Зростання бідності пов'язується насамперед із втратою роботи, падінням доходів і нерівномірним відновленням зайнятості. Окремі дослідження багатовимірної бідності показують, що між 2021 та 2023 рр. її рівень зріс приблизно у 1,7 раза – з 20,6 % до 35,5 % населення, що залишилося в Україні, що свідчить про різке погіршення доступу домогосподарств до базових благ, послуг і можливостей розвитку.

Дослідження Інституту економічних досліджень та політичних консультацій, спираючись на оцінки Світового банку й ООН, вказують, що до 2023 р. понад п'ята частина українців опинилася за межею бідності, а приблизно чверть домогосподарств у певний момент не мали достатньо коштів навіть на придбання продуктів харчування, що демонструє гостру соціальну вразливість великої частини населення [17]. За таких умов навіть незначні коливання в обсягах і структурі соціальних видатків, зміни в системі субсидій чи тарифів, затримки з виплатами пенсій та соціальної допомоги можуть мати масштабні наслідки для соціальної стабільності та довіри до державної фінансової політики.

Третій блок викликів пов'язаний з інституційними обмеженнями. Попри зростання довіри до сектору безпеки й оборони, рівень

довіри громадян до ключових інститутів, відповідальних за формування та реалізацію фінансової політики, залишається вкрай низьким. За даними досліджень Центру Разумкова станом на осінь 2024 р., Верховній Раді не довіряє близько 78,5 % опитаних, уряду – 72,5 %, державному апарату загалом – 77 %, політичним партіям – 73,5 %, судам – близько 70 % [23]. Такий глибокий дефіцит інституційної довіри зумовлює скепсис щодо будь-яких ініціатив у сфері податкових або соціальних реформ, знижує готовність платників податків підтримувати збільшення фінансування соціальних програм або брати участь у співфінансуванні послуг, а також стимулює ухилення від оподаткування та збереження «тіньових» практик.

За оцінками Міністерства економіки, до початку повномасштабної війни тіньова економіка України становила близько 32 % ВВП у 2021 р. (після скорочення з 43 % у 2014-му), тобто майже третина економічної активності залишалася поза офіційним оподаткуванням. Окремі наукові дослідження підтверджують, що вже у 2017–2018 рр. приблизно третина заробітних плат виплачувалася «в конвертах» [17]. Під час війни ці тенденції набувають подвійної суперечності, з одного боку, посилюється суспільне розуміння важливості сплати податків для фінансування оборони й соціальної підтримки, з іншого – падіння доходів, міграція, невизначеність і недовіра до публічних інститутів стимулюють частину домогосподарств та бізнесу до пошуку неформальних стратегій виживання, що звужує ресурсну базу для соціальних програм.

Додатково виклики посилює недостатній рівень фінансової грамотності. За результатами національного дослідження «Financial Literacy, Financial Inclusion and Financial Well-Being in Ukraine» 2021 р. [2], проведеного за методологією ОЕСР, середній індекс фінансової грамотності населення становив 12,3 бала з максимально можливих 21 (близько 58 %), тоді як базовий орієнтир ОЕСР для належного рівня – 14 балів, тобто Україна станом на передвоєнний період суттєво відставала від рекомендованого стандарту.

Зазначене свідчить, що значна частина громадян має обмежені навички планування сімейного бюджету, управління ризиками, користування фінансовими продуктами та критичного оцінювання фінансових рішень, що у поєднанні з низькою довірою до інститутів створює ґрунт для нераціональної поведінки, від відмови від легальної зайнятості до

недовіри до накопичувальних пенсійних чи страхових фінансових інструментів.

Висновки. Модернізація державної фінансової політики у контексті соціального розвитку України передбачає окреслення низки стратегічних пріоритетів. Зокрема, це

- посилення адресності й справедливості перерозподілу, що вимагає переорієнтації фінансових ресурсів від неефективних практик до прозорих і обґрунтованих програм, побудованих на системі соціальних стандартів і чітких критеріях потреби;

- інтеграція підходу «людиноцентричності» у фінансові рішення шляхом оцінки податкових і бюджетних заходів через призму їхнього впливу на людський розвиток, соціальну мобільність, можливості самореалізації громадян;

- пріоритетом стає цифровізація соціальних фінансів, тобто впровадження єдиних реєстрів, електронних кабінетів отримувачів соціальних виплат, автоматизованих систем призначення допомоги, інструментів аналітики даних для ухвалення рішень. Це дозволить скоротити адміністративні витрати, зменшити корупційні ризики та підвищити прозорість використання бюджетних коштів;

- необхідною є синергія державної фінансової політики з політикою регіонального та місцевого розвитку, розширення фінансової автономії громад за одночасного запровадження чітких правил відповідальності за результати у сфері надання соціальних послуг. Це передбачає перегляд системи міжбюджетних відносин, перехід до стимулюючих трансфертів, що заохочують громади до розвитку власної дохідної бази та підвищення якості послуг;

- інституційне проєктування фінансової політики шляхом підвищення фінансової грамотності населення, зміцнення довіри до інститутів держави, формування культури відповідальності сплати податків і усвідомлення взаємозв'язку між податковими зусиллями суспільства та рівнем соціальних гарантій. Без зміни поведінкових установок як з боку громадян, так і з боку посадових осіб фінансові інструменти не зможуть повною мірою реалізувати свій потенціал.

Перспективами подальших наукових досліджень стане вирішення питань щодо інтеграції соціальної політики з регіональним розвитком, цифровізацією соціальних послуг, підтримкою ветеранів і ВПО, а також моделювання впливу зовнішнього фінансування на стійкість соціальної системи держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bacao P., Duarte J., Simoes M. (2024). Social expenditure composition, inequality and growth in the OECD: Labour market policies are most effective. *Journal of Policy Modeling*. Volume 46, Issue 1, January–February 2024, Pages 75-89.
2. Financial Literacy, Financial Inclusion and Financial Well-Being in Ukraine 2021 p. URL: <https://bank.gov.ua/admin> (дата звернення: 17.11.2025)
3. Herman B. (2024). IMF has a new policy on social spending: how should the fund implement it? URL: <https://www.socialprotectionfloorscoaliti.org.com> (дата звернення: 15.11.2025)
4. IMF Executive Board Supports New Strategy for Engagement on Social Spending. URL: <https://www.imf.org/2019/.com> (дата звернення: 17.11.2025)
5. Malak M., Demir I. (2023). Human development by fiscal instrument dimension: empirical evidence from OECD countries. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/487921utm.com> (дата звернення: 18.11.2025)
6. Monitoring living conditions in Ukraine. 2024. URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/original/Listen-to-Ukraine> (дата звернення: 19.11.2025)
7. OECD. Social Expenditure Database (SOCX); Society at a Glance 2024. URL: <https://www.oecd.org/en/data/datas.com> (дата звернення: 20.11.2025)
8. Storonyanska I., Benovska L., Ivashko O. Public expenditures in crisis periods: empirical testing of developed countries and Ukraine. *Finance of Ukraine*. 2024. № 5. P. 51–70.
9. Ukraine. Rapid Damage and Needs Assessment. URL: <https://documents1.worldbank.org/com> (дата звернення: 17.11.2025)
10. Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment Released. URL: <https://www.worldbank.org/.com> (дата звернення: 17.11.2025)
11. Верстюк І. Державний борг України зріс майже вдвічі за три роки великої війни. Наскільки це страшно? URL: <https://hromadske.ua/ekonomika/239025> (дата звернення: 17.11.2025)
12. Державний веб-сайт бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/ex> (дата звернення: 21.11.2025)
13. Експертні оцінки імплементації цілей сталого розвитку в стратегіях регіонального розвитку до 2027 року. НІДС. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/rehionalnyy-rozvytok/ekspertni-otsinky-i> (дата звернення: 17.11.2025)
14. Качула С. В. Трансформація механізму реалізації державної фінансової політики соціального розвитку в Україні. *Економіка та держава*. 2019. № 2. С. 71-76.
15. Кобець М. (2025). Публічні інвестиції в Україну. Амбітна реформа стикається з реальністю. URL: <https://zn.ua/ukr/reforms/publicni-investitsiji-v-ukrajini-ambitna-reforma-st.html> (дата звернення: 19.11.2025)
16. Лупенко Ю. О., Радіонов Ю. Д., Забуранна Л. В. Формування соціальних видатків в умовах воєнного стану. *Фінанси України*. 2023. № 3. С. 7–26.
17. Макроекономічний прогноз України. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. URL: <http://www.ier.com.ua/ua/publications/> (дата звернення: 21.11.2025)
18. Сивульська Н., Славкова А. Соціальний бюджет України: основні тенденції останніх років та реалії під час війни. *Економіка і суспільство*. 2024. Вип. 59. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/49> (дата звернення: 22.11.2025)
19. Сидор І. П. Інституційний вимір публічних фінансів: методологічні підходи. Актуальні питання економічних наук. 2025. № 8. URL: <https://a-economics.com.ua/index.php/home/article/313> (дата звернення: 17.11.2025)
20. Сидор І. П., Федак Ю. С. Фінансове забезпечення реалізації державної соціальної політики в контексті сучасних викликів у сфері публічних фінансів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2025. № 10. С. 122-129.
21. Соціальна політика. Центр стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-pa> (дата звернення: 20.11.2025)
22. Студеннікова І. Соціальні видатки: що і чому фінансує держава у І півріччі 2023 року. 27.09.2023. VoxUkraine, KSE. URL: <https://voxukraine.org/sotsialni-vydatky-shho-> (дата звернення: 19.11.2025)
23. Україна: від війни до миру та відновлення. Аналітичні оцінки. 2025. URL: <https://razumkov.org.ua/> (дата звернення: 22.11.2025)
24. Чугунов І. Я., Качула С. В. Державна фінансова політика забезпечення соціального розвитку суспільства. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2020. № 2. С. 87-98.

REFERENCES:

1. Bacao, P., Duarte, J., & Simoes, M. (2024). Social expenditure composition, inequality and growth in the OECD: Labour market policies are most effective. *Journal of Policy Modeling*, vol. 46(1), pp. 75–89.
2. Financial Literacy, Financial Inclusion and Financial Well-Being in Ukraine. (2021). Available at: <https://bank.gov.ua/> (accessed November 17, 2025)
3. Herman, B. (2024). IMF has a new policy on social spending: How should the fund implement it? Available at: <https://www.socialprotect.org/2024/01/.com> (accessed November 15, 2025)
4. IMF Executive Board Supports New Strategy for Engagement on Social Spending. (2019). Available at: <https://www.imf.org/-/media/files/publ.com>
5. Malak, M., & Demir, I. (2023). Human development by fiscal instrument dimension: Empirical evidence from OECD countries. Available at: <https://hrcak.srce.hr/file/487921utm.com> (accessed November 17, 2025)
6. World Bank. (2024). Monitoring living conditions in Ukraine. Available at: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc> (accessed November 19, 2025)
7. OECD. (2024). Social Expenditure Database (SOCX); Society at a Glance 2024. Available at: <https://www.oecd.org/en/data/datasets/social-expen.com> (accessed November 20, 2025)
8. Storonyanska, I., Benovska, L., & Ivashko, O. (2024). Public expenditures in crisis periods: Empirical testing of developed countries and Ukraine. *Finance of Ukraine*, vol. 5, pp. 51–70.
9. World Bank. (2024). Ukraine: Rapid damage and needs assessment. Available at: <https://documents1.worldbank.org/cur.com> (accessed November 17, 2025)
10. World Bank. (2024). Updated Ukraine recovery and reconstruction needs assessment released. Available at: <https://www.worldbank.com> (accessed November 17, 2025)
11. Verstiuk, I. (2023). Derzhavnyi borh Ukrainy zris maizhe vdvichi za try roky velykoi viiny. Naskilky tse strashno? [Ukraine's national debt has almost doubled in three years of the great war. How scary is that?] Available at: <https://hromadske.ua/ekonomika/239025> (accessed November 17, 2025)
12. Openbudget.gov.ua. (n.d.). Derzhavnyi veb-sait biudzhetu dlia hromadian. [State budget website for citizens] Available at: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/> (accessed November 21, 2025)
13. NISS. (n.d.). Ekspertni otsinky implementatsii tsilei staloho rozvytku v stratehiakh rehionalnoho rozvytku do 2027 roku. [Expert assessments of the implementation of sustainable development goals in regional development strategies until 2027.] Available at: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya-i> (accessed November 17, 2025)
14. Kachula, S. V. (2019). Transformatsiia mekhanizmu realizatsii derzhavnoi finansovoi polityky sotsialnoho rozvytku v Ukraini. [Transformation of the mechanism for implementing the state financial policy of social development in Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and state*, vol. 2, pp. 71–76.
15. Kobets, M. (2025). Publichni investytsii v Ukrainu: Ambitna reforma stykaietsia z realnistiu. [Public Investment in Ukraine. Ambitious Reform Faces Reality]. Available at: <https://zn.ua/ukr/ref-z.html> (accessed November 19, 2025)
16. Lupenko, Yu. O., Radionov, Yu. D., & Ziburanna, L. V. (2023). Formuvannia sotsialnykh vydatkiv v umovakh voiennoho stanu. [Formation of social expenditures under martial law]. *Finansy Ukrainy – Finances of Ukraine*, vol. 3, pp. 7–26.
17. Institute for Economic Research and Policy Consulting. (n.d.). Makroekonomichniy prohnaz Ukrainy. [Macroeconomic Forecast of Ukraine. Institute for Economic Research and Policy Consulting]. Available at: <http://www.ier.com.ua/ua/publications/> (accessed November 21, 2025)
18. Syvulska, N., & Slavkova, A. (2024). Sotsialnyi biudzheth Ukrainy: Osnovni tendentsii ostannikh rokiv ta realii pid chas viiny. [The social budget of Ukraine: main trends of recent years and realities during the war]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and society*, vol. 59. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/49> (accessed November 22, 2025)
19. Sydor, I. P. (2025). Instytutsiinyi vymir publichnykh finansiv: Metodolohichni pidkhody. [Institutional dimension of public finances: methodological approaches]. *Aktualni pytannia ekonomichnykh nauk – Current issues in economic sciences*, vol. 8. Available at: <https://a-economics.com.ua/index.php/home/articl313> (accessed November 17, 2025)
20. Sydor, I. P., & Fedak, Yu. S. (2025). Finansove zabezpechennia realizatsii derzhavnoi sotsialnoi polityky v konteksti suchasnykh vyklykiv u sferi publichnykh finansiv. [Financial support for the implementation of state social policy in the context of modern challenges in the field of public finance]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, vol. 10, pp. 122–129.
21. NISS. (n.d.). Sotsialna polityka. [Social Policy. Center for Strategic Studies]. Available at: <https://niss.gov.ua/doslidzhenna> (accessed November 20, 2025)

22. Studennikova, I. (2023, September 27). Sotsialni vydatky: Shcho i chomu finansuie derzhava u I pivrichchi 2023 roku. [Social spending: what and why is the state financing in the first half of 2023. 09/27/2023]. *VoxUkraine*. Available at: <https://voxukraine.org/sotsialni-i> (accessed November 19, 2025)
23. Razumkov Centre. (2025). Ukraina: Vid viiny do myru ta vidnovlennia. Analitychni otsinky. [Ukraine: from war to peace and recovery]. Available at: <https://razumkov.org.ua/> (accessed November 22, 2025)
24. Chuhunov, I. Ya., & Kachula, S. V. (2020). Derzhavna finansova polityka zabezpechennia sotsialnoho rozvytku suspilstva. [State financial policy for ensuring social development of society]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu – Bulletin of the Kyiv National University of Trade and Economics*, vol. 2, pp. 87–98.